

Prof. Dr. Çoban: Yıkımın durması için sömürü düzeni sonlanmalı

Tolga Güney'in yaptığı söyleşi, 10 Ağustos 2025,
<https://mezopotamyaaajansi35.com/tum-haberler/content/view/284064>

İZMİR - Ekolojik yıkımın emek sömürsünün genişletilmesiyle yaşandığını belirten Prof. Dr. Aykut Çoban, “İklim değişikliği, kimyasal kirliliği, biyoçeşitlilik, azot ve fosfor döngüleri, tatlısu döngüsü, arazi değişikliği konularında gezegensel sınırlar aşılmış durumda. Sınırların aşıyor olması, biyolojik çeşitlilik ve canlı yaşamı için tehlikelidir” dedi.

Küresel iklim krizi kendisini aşırı sıcak, soğuk, sağanak yağış ve benzeri hava olaylarıyla gösteriyor. Atmosferin ısınması, buzulların erimesi, seller, kasırgalar ve kuraklık gibi etkenler ise canlı yaşamını olumsuz etkiliyor. Tüm bunlara ise ormansızlaşma, fosil yakıt kullanımı, maden ve enerji şirketlerinin doğayı uğrattığı eko-kırım neden olurken, bunlara dair yatırımlar ve talan durmadan devam ediyor. Amazon ormanlarından Balkanlar'a kadar ormanlar, maden ya da yeni yerleşim yerleri açmak için kesilirken, sular yine enerji ve maden şirketlerinin hizmetine veriliyor.

Canlı yaşamı tehlikeye girerken, dünya ise bir yok oluşa gidiyor. Fakat Türkiye'de bir çok kentin yüz ölçümünün yüzde 80'inden fazlası maden

sahası ilan edilirken, her dereye baraj, Hidroelektrik Santral (HES), her tepeye Rüzgar Enerjisi Santrali (RES), her tarım arazisine Jeotermal Enerji Santrali (JES) kurulmaya devam ediyor.

Prof. Dr. Aykut Çoban ile iklim krizini, etkilerini ve durdurulması için yapılması gerekenleri konuştuk.

İklim krizinin etkileri arasında mevsimsel değişiklikler daha çok ön planda. Fakat gezegensel başka sınırlar da var, öncelikle bu sınırlar nelerdir? -Örneğin okyanusların asitlenmesi neden sıcak hava dalgaları kadar önemlidir?

Aşırı sıcak ya da soğuk, kuraklık ya da sel gibi aşırı hava olayları emekçilerin gündelik yaşamında doğrudan deneyimlediği olaylar olduğu için daha kolay hissediliyor. Bir de sermaye medyası ve iktidar odakları, şirketlerin iktisadi etkinliklerinin yarattığı ekolojik yıkımı belgelemek yerine, “havadan sudan” konuşmayı öne çıkararak iklim sorununu hafiflettiklerini varsayıyor olabilir.

Gezegensel sınırlar, 2009 yılında yayımlanan bir çalışmada gösterildi. Bu sınırlar, gezegende insan yaşamının güvenli olarak sürmesi için sayısal olarak saptanmış eşik değerlerdir. Dokuz gezegensel sınırdan altısının

aşıldığına ilişkin bir araştırma, 2023 yılında *Science* dergisinde yayımlandı. O çalışmaya göre, iklim değişikliği, kimyasal kirliliği, biyoçeşitlilik, azot ve fosfor döngüleri, tatlısu döngüsü, arazi değişikliği konularında gezegensel sınırlar aşılmış durumda. Ozon tabakasının incilmesi ve atmosferdeki tanecik yükü şimdilik ve görece güvenli görünürken, okyanus asitlenmesi sınır değeri aşmaya yakın bulundu. Bu sınırlar birbiriyle yakından etkileşim içindeler. Örneğin, iklim değişikliği ve aşırı tüketimle bozulan tatlısu döngüsü, bu ikisindeki sorunu daha da derinleştiren orman, mera, sulak alanların azalması olarak arazi değişikliğiyle yakından ilgili. Yine havada uçuşan taneciklerin artması ise bulutlaşmayı, su döngüsünü, güneşten gelen ışınların yeryüzüne hapsolmasını etkileyerek iklim değişikliğini şiddetlendirir. Azot ve fosfor miktarındaki artışlar, su varlıklarını kirletir. Okyanuslar atmosferdeki karbondioksiti emer. Atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun artması, bir yandan iklim değişikliğine yol açarken bir yandan da onu emen okyanusların asit düzeyinin artmasıyla sonuçlanır. Okyanus asitlenmesi arttıkça sudaki ekosistemler ve biyoçeşitlilik zarar görürken bir yandan da okyanusun karbondioksit emme işlevi zayıflayarak iklim değişikliği hızlanır. Tüm bu sınırların aşıyor olması, biyolojik çeşitlilik ve canlı yaşamı için tehlikelidir.

Bu "Gezegensel sınırların" aşılmasında kapitalist ekonomik sistem ne gibi bir işlev görüyor?

Gezegensel sınırların aşılmasının temel nedeni, kapitalist düzendir. Sermaye sınıflarının kâr, rant, faiz, servet elde etme arayışını karşılamak üzere emek sömürsü ve doğa talanına dayalı kapitalist üretim ve bireysel tüketim, biteviye ve katlayarak artırılır. Bu ise her bir gezegensel sınırın aşılmasına neden olur. Örneğin: Kapitalist üretim ve tüketim düzeyini sürekli genişletmek için gerekli enerjinin sağlanması, ayrıca otomobille bireyselleştirilmiş ulaşım, dünya pazarlarını bütünleştiren kara, hava, deniz taşımacılığı, atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunu artırır, küresel ısınmayı tetikler, okyanus asitlenmesine kaynaklık eder; petrol, metal, materyal, mineral, nadir toprak elementleri madenciliği de kimyasal kirliliği, atmosferdeki tanecik yükünü, arazi kullanımının değişmesini, tatlısu kaynaklarının kullanımını artırır; kapitalist endüstriyel hayvancılık ve tarım, arazi kullanımını değiştirmekten, su kaynaklarını tüketmeye ve azot

kirliliğine kadar gezegensel eşiklerin çoğunu olumsuz etkiler. Tüm bu kapitalist etkinlikler birlikte iklim değişikliğini sonuçlandırır. Bu çerçeveden bakınca, sınırların kapitalizmle olan ilişkisine dair sorduğunuz soru siyasal olarak gerçekten önemli. Gezegensel eşikler, ekolojik istiap hadlerinin sayısal hesaplamasına olanak sağlıyor, “sınırı şu kadar kaldı” ya da “sınırı çoktan geçmiştik” demek mümkün oluyor. Gelgelelim, yalnızca gezegensel sınırlardaki sayısal değişime odaklanılırsa, halkta bir ekolojik kıyamet korkusu ve mucizeler yaratan bir kurtarıcı Mesih beklentisi yaratma fırsatı belirir. Açıktır ki, kıyamet ve kurtarıcı gizemi yaymanın, iklim sorununa çözüm bulmaya bir katkısı yok. Bunun yanında, yalnızca gezegensel sınır değerine odaklanma o sayısal eşiklerin aşılmasının nedeni olarak sorumlu aktörlerin, sınıf ilişkilerinin, kapitalist iktisadi-siyasal yapıların, kısacası toplumsal düzenin gözlerden saklanmasına yol açar. Bir de tabii aşılacak sınırların, iktisadi, toplumsal, ekolojik, sağlık vb. etkilerinin sermaye ve işçi sınıfları, gelişmiş ve azgelişmiş ülke halkları bakımından farklılaşması gerçeğinin gölgede bırakılması olgusu var. Bu saklama ve gölgeleme, yalnızca görmeyi engelleyen bir perde değil, aynı zamanda gezegensel sınırların bugünden itibaren değişiminin, ilerlemesinin, durdurulmasının ve geriletilmesinin doğrudan bağlı olduğu iktisadi, siyasal, ideolojik, sınıfsal müdahalelerin, mücadelelerin, isyanların ve devrimlerin de göz ardı edilmesidir. Gezegenin ve insanlığın geleceği, gezegenin kendiliğinden oluşan matematiksel bir sınır değeri olarak belirmez, toplumsal mücadelelerle aktif olarak biçimlendirilir. Bu nedenlerle gezegensel sınırları, yalnızca sayısal toplu verilere ve grafiklere indirgemek yerine sınıfsal-siyasal bir bağlama oturtmamız gerekir.

Mevcut sistemin böyle devam etmesi halinde dünyayı, canlı yaşamını neler bekliyor?

Yeryüzünü nelerin beklediğini hesaplayan çeşitli bilimsel senaryolar var. Örneğin, İklim Değişikliği Konusunda Hükümetlerarası Panel (IPCC), 2100 yılına varıldığında 19. Yüzyıl sonuna kıyasla küresel ortalama sıcaklığın 2 dereceden 6 dereceye kadar arttığı farklı senaryolarda nelerin olabileceğini tuğla büyüklüğündeki kitaplarda anlatır. Hali hazırda 1,5 dereceyi bulan bir küresel ısınmanın yarattığı sorunlarla yüzleşmiş durumdayız. Bu senaryolarda, her bir derecelik ilave artış; buzulların erimesi, deniz

seviyesinin yükselmesi, ada devletlerin ve kıyı yerleşimlerin sular altında kalması, aşırı hava olayları, biyolojik çeşitlilik kaybı (türlerin yok olması), ekosistemlerdeki değişiklikler, sanayi-tarım-hayvancılıkta üretim kayıpları, emekçilerin-köylülerin-ezilen kesimlerin ölümleri, iklim göçleri, hastalıklar gibi pek çok sorunun şiddetinin, sıklığının, boyutlarının, kapsamının olağanüstü artması demek. Altı derecelik artış ise bir felaket senaryosu. Ayrıca bazı görüşler, iklim değişikliğinin ulaştığı bir düzeyde, kartopu etkisi gibi, iklimle ilgili çeşitli süreçlerinin birbiriyle karşılıklı olumsuz etkileşimiyle toptan bir yıkımın hızlıca olabileceğini savunur. Buna göre, dört, beş derecelik artışlara çıkmadan da çöküş olabilir.

Küresel eşitsizlik düzleminde güneyli ve yerel halkların eko-kırımı karşı bir isyanı bulunuyor. Bu isyanı işçi sınıfının çıkarları ile birleştirmek gerekli mi? Gerekliyse mümkün mü?

Güney ülkelerinde olduğu gibi Kuzey ülkelerinde de ekoloji, iklim, hayvan hakları, yerel topluluk, yerli halklar, kadın, LGBTQ, insan hakları ve emek mücadeleleri, sömürgecilik, kapitalizm, emperyalizm karşıtı, sosyalist, enternasyonalist mücadeleler söz konusu. Bunların her biri, emperyalist-kapitalist sömürüye, tahakküme, eşitsizliğe, adaletsizliğe, doğanın yağmalanmasına ve ekolojik yıkıma başkaldırı içeriyor. Kuşkusuz Güney ülkelerindeki işçiler, köylüler ve halklar, “yerli kapitalistler”in yanı sıra emperyalist Kuzey devletlerinin ve sermaye tekellerinin iktisadi, siyasal ve ekolojik hegemonyası altında eziliyorlar, daha kararlı ve cüretkâr bir mücadele içindeler. Tüm bu mücadelelerin varlığı ve gelişme kapasitesi, emekçiler ve ezilenler olarak kendi geleceğimizi belirlemek için güçlü birer kanıt. Andığım mücadeleler, genellikle kendi mecralarında sürüyor. Bu mücadelelerin zaman zaman, birlikte güçlü eylemler, ortaklaşa geniş konferanslar ve ortak imzalı bildirilerle güç birliği, işbirliği, enternasyonalist dayanışma ve birleşik mücadele platformları, koalisyonları ve birlikleri örgütledikleri çeşitli örnekler var. Bu örnekleri çoğaltmak ve kalıcı kılmak, acil bir görev olarak önümüzde duruyor.

İşçi sınıfının rolü ise önemli. İşçilerin ekoloji, iklim mücadelelerinde en önde saf tutmasında elbette sınıfsal çıkarları var. Köylüler yaşam ve geçim alanlarının yakınındaki madenlere, termik ve rüzgar santrallerine, taş

ocaklarına sağlıkları, geçim araçları olarak ormanlar, zeytinlikler, tarım arazileri, hayvanları zarar göreceği için karşı çıkıyorlar. İşçiler o madenlerin, enerji santrallerinin, taş ocaklarının içerisinde günlük yaşamlarının en az üçte birini geçirerek, doğrudan karbondioksite, kimyasal zehirlere, havada uçuşan taneciklere maruz bırakılarak, her gün bedensel ve zihinsel olarak zarar görürler. Ardından günün geri kalan zamanında da iklim değişikliği, kimyasal kirlilik, biyoçeşitlilik, tatlısu döngüsü bakımından aşılın gezegensel sınırlara bağlı etkilere maruz bırakılırlar. Sermaye çıkarı için arazi kullanımındaki değişiklik nedeniyle de işçiler, içinde dolaşacak orman, altında soluklanacak ağaç gölgesi, yüzecek kıyı, çocukları ve yoldaşlarıyla zaman geçireceği yayla bulamaz hale gelir. Ekolojik yıkım, sermaye sahipleri kâr elde etsin diye emek sömürsünün genişletilmesi nedeniyle oluşur. Sermaye, doğayı yıkıma uğratmak için doğayı yağmalamaz, emek sömürsünü genişletmek için doğayı yağmalar. İşçi sınıfı ve diğer toplumsal mücadeleler sermayeyle ve devletle mücadele ede ede, metalaştırma, özelleştirme ve ticarileştirme yerine, gereksinimlerin ve hizmetlerin karşılanmasında toplumsallaştırmayı, kamulaştırmayı ve ortaklaştırmayı yaygınlaştırarak emek sömürsünü geriletteği ölçüde ve sonunda sömürüyü ortadan kaldırdığında, emeğiyle geçinenler hem kendi bedensel ve zihinsel sağlığının ekolojik koşullarını, hem de doğanın yağmalanmasını ve iklim krizini toplumsal denetimi altına almış olur.

Yani, kapitalist üretim ilişkilerinin değişmesi eko-kırımı durduracak bir adım mı olacak?

Kapitalist ilişkilerin ortadan kaldırıldığı durumda, eko-kırımın derinleşmesinin durması beklenir. Ne var ki, ekolojik yıkımın, bir başka ifadeyle iklim krizinin ya da aşılın gezegensel sınırların bu evresi, diyelim iki yüzyıl öncesinden çok farklı. Doğaya aşırı yüklenecek koşullar yitirildi. Her şey bir yana yalnızca bu farklılık bile, iki yüzyıl öncesinden bu yana kapitalist toplumun doğayla kurduğu ilişkiden farklı bir sosyo-ekolojik ilişkinin kurulmasını zorunlu kılar. Daha açık anlatımla, günümüz koşullarında sosyalist bir toplumun kendi sosyo-ekolojik sınırlarını çizmemesi, sosyalizme ve insanlığa ihanet etmek olur.